

Daria Kowalczyk
Uniwersytet Wrocławski
daria.kowalczyk@uwr.edu.pl

*VARIUM ET MUTABILE SEMPER FEMINA*¹. ŁACIŃSCY POECI RENESANSU O KOBIECACH

Maria Łukaszewicz-Chantry (2014). *Kobieta jako postać literacka w łacińskiej poezji renesansu. Italia i Polska*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, ss. 232.

Ostatnimi czasy zaobserwować można spore zainteresowanie rolą i pozycją społeczną kobiety (szczególnie popularne w ciągu ostatnich lat stały się studia genderowe i feministyczne). Badania nad owymi zagadnieniami nie są jedynie domeną socjologów i kulturoznawców; płeć piękna stanowi kuszący temat również dla literaturoznawcy. Rezultatem tego jest obszerna literatura zarówno przekrojowa, jak i monograficzna mająca na celu ukazanie portretu kobiety, skupiając się na twórczości wybranego autora lub literaturze danej epoki². Do szeregu badaczy zajmujących się kobietą jako postacią literacką wpisała się Maria Łukaszewicz-Chantry swoją pracą *Kobieta jako postać literacka w łacińskiej poezji renesansu. Italia i Polska*.

¹ Wergiliusz, *Eneida* VI 569–570.

² Wśród polskojęzycznych publikacji dotyczących postaci kobiety w literaturze i kulturze warto wymienić m.in.: Bogucka 2005, Dziechcińska 2001, Górecka 2006, King 2001. Jeśli chodzi o publikacje włoskojęzyczne, na uwagę zasługują m.in.: Bello i Pezzella 2005, Coppini 2000, Picco 1996.

Główna część publikacji poprzedzona została wstępem, w którym autorka wyjaśnia między innymi sposób, w jaki zdecydowała się dokonać koniecznej, ze względu na bogactwo źródeł ukazujących kobiece bohaterki, selekcji. Zaznacza również, że mimo iż, jak wskazuje tytuł publikacji, przedmiotem jej badań jest obraz kobiety w łacińskiej poezji okresu odrodzenia, to zdecydowała się nieco wyjść poza ramy renesansu, wskazując na antyczne inspiracje humanistycznych autorów.

Książka dzieli się na sześć rozdziałów. Podział został przeprowadzony według dwóch kryteriów – wieku i roli pełnionej przez niewieścią bohaterkę. Pięć pierwszych rozdziałów ukazuje kobietę w życiu prywatnym od dzieciństwa aż do wieku starczego. Rozdział ostatni natomiast prezentuje postać *virago*, kobiety obdarzonej męskimi cechami, współzawodniczącej z mężczyzną.

Pierwszy rozdział skupia się na postaci małej dziewczynki. Autorka zwraca uwagę na fakt, iż epoka odrodzenia jest czasem „odkrycia dzieciństwa” i uwrażliwienia na rodzicielskie uczucia, czego świadectwo odnajdujemy w poezji tego okresu. Jednak przed omówieniem przykładów z galerii renesansowych dziecięcych wizerunków wskazuje na trzy wybrane postaci dziewczynek z literatury antycznej: Kleis, córkę Safony, Erotion, kilkuletnią niewolnicę i ulubienicę Marcjalisa, oraz Bissule, bohaterkę cyklu utworów Auzoniusza. Jeśli chodzi o przykłady z poezji renesansowej, to pierwszą omówioną w publikacji dziecięcą postacią jest Olympia, tytułowa bohaterka bukoliki Giovanniego Boccaccia, napisanej po śmierci jego kilkuletniej córki. Autorka wskazuje na obecne w eklodze nawiązania do poezji Dantego i Petrarcki oraz na podobieństwa niektórych motywów do tych, które występują w literaturze antycznej i średniowiecznej. W dalszej części rozdziału na kilku przykładach przedstawiona zostaje bohaterka w wieku niemowlęcym. Czytamy między innymi o noworodku, bohaterze poetyckiej opowieści o przedłużającym się porodzie autorstwa Jacopa Sannazara, o Massili, zmarłej zaraz po narodzeniu dziewczynce, której Giovanni Pontano poświęcił jeden z literackich nagrobków w zbiorze *De tumulis*, o Tranquilli, wnuczce tegoż poety, będącej adresatką utworów żalobnych pisanych po śmierci jej ojca.

Rozdział drugi prezentuje postać dorastającej córki. Poruszony zostaje przede wszystkim problem podstawowych postulatów wychowawczych i kształtowania pożądanych niewieścich cnót. Autorka w tej części pracy skupia się na omówieniu twórczości Pontana, który jako ojciec trzech córek wypowiada się na temat wychowania dziewcząt oraz oplakuje jedną z nich, zmarłą w wieku kilkunastu lat. Utwory włoskiego poety zestawione zostają między innymi z elegiami Propercjusza i epitafium na śmierć Jadwigi, córki Jagiełły, autorstwa Adama Świnki.

Kobieta w roli kochanki jest bohaterką rozdziału trzeciego, będącego najobszerniejszą częścią całej książki. Zważywszy na fakt, iż miłość stanowi jeden z najbardziej popularnych tematów literackich, autorka skupia się tylko na kilku z licznych renesansowych postaci kochanek. Wymienić warto między innymi Fanię i Sylwię, adresatki utworów Filipa Kallimacha, uważanego za inicjatora humanistycznej poezji renesansowej³, czy też Fanię, ukochaną Pontana. Autorka zestawia ukochane poetów renesansowych z wybrankami serca autorów starożytnych, głównie z Cynthią Propercjusza, Delią Tibullusa czy Owidiuszową Korynną. W tym rozdziale nie zabrakło również miejsca dla Petrarcki i jego Laury⁴ oraz Sofonisby, bohaterki łacińskiego eposu *Africa* pióra florenckiego prekursora humanizmu.

Kolejna część publikacji dotyczy kobiety jako małżonki i matki. Omówiwszy antyczne archetypy żon i matek (na szczególną uwagę zasługuje postać biblijnej Ewy, będącej częstą bohaterką łacińskiej poezji

³ Należy pamiętać, że początki renesansu w Polsce w znacznej mierze oparte były na kontaktach z Włochami. Pochodzący z Toskanii Filip Kallimach, uznawany za pierwszego poetę nowołacińskiego w Polsce, jest kluczową postacią dla polskiego renesansu. Głównie za sprawą jego ucieczki w 1470 r. do Lwowa, a potem na dwór arcybiskupa Grzegorza z Sanoka w Dunajowie, rozpoczął się przełom humanistyczny w Polsce. Dla podkreślenia charakteru włosko-polskich relacji w epoce renesansu warto przypomnieć, że Kallimach podczas swojego pobytu w Krakowie był nauczycielem synów Kazimierza Jagiellończyka, powierzano mu misje dyplomatyczne i wywierał on duży wpływ na politykę królewską.

⁴ Postać Laury pojawia się w zbiorze dwunastu łacińskich siałanek Petrarcki (*Bucolicum Carmen*) napisanych między 1346 a 1347 rokiem, będących próbą współzawodniczenia z eklogami Wergiliusza.

renesansowej), autorka skupia się na cyklu elegii *De amore coniugali* Pontana, w którym poeta nawiązuje do twórczości elegików rzymskich.

Rozdział piąty przedstawia starszą kobietę. Autorka zwraca uwagę na ambiwalentne uczucie, które starość wzbudzała zarówno w epoce antyku, jak i odrodzenia. Z jednej strony, opierając się na licznych przykładach z literatury starożytnej i renesansowej, ukazuje obraz sędziwej kobiety darzonej należytyym szacunkiem, z drugiej zaś wyśmiewanej z powodu ograniczeń i przywar staruszki. Wyszczególniony został między innymi wizerunek świętej Elżbiety, znanej z Ewangelii św. Łukasza, występującej dość często w utworach poetów doby odrodzenia, czy też *nutrix*, obecnej w literaturze już od najstarszych epok.

Virago jest bohaterką ostatniej części publikacji. Na początku rozdziału wyjaśnione zostało nie tylko znaczenie słowa *virago*, ale również jego zastosowanie w kulturze antycznej. Autorka, przytaczając wiele przykładów kobiet obdarzonych męskim charakterem, sięga zarówno do mitologii, historii, jak i do literatury doby starożytnej i odrodzeniowej. Dalsza część rozdziału skupia się na obrazie Amazonek w twórczości poetów antycznych i renesansowych. Bohaterką zamykającą galerię kobiet *virago* jest bardzo szczegółowo omówiona Wanda, legendarna postać polskich pradziejów.

Przeprowadzone przez autorkę badania komparatystyczne prowadzą do interesujących wniosków. Postaci kobiece występujące w polskiej i włoskiej literaturze łacińskiej charakteryzują się podobnymi cechami, zwłaszcza jeśli chodzi o bohaterki erotyków. Jest to konsekwencją sięgania do tych samych wzorów przez poetów obu krajów. Autorka zwraca jednak uwagę na odmienne postrzeganie kobiety obdarzonej męskim charakterem wynikające z różnic obyczajowych. Typ *virago* jest bardziej akceptowany społecznie i częściej występuje w Italii niż w Polsce. Włoszki różnią się od Polek także wykształceniem. Łacińska literatura włoska dostarcza nam znacznie więcej przykładów *puellae doctae* niż analogiczna twórczość rodzima.

Przedstawione sylwetki niewieście stanowią barwny wachlarz różnych typów postaci literackich, od mitologicznych (np. Amazonki) i biblijnych (np. święta Elżbieta), po osoby, których pierwowzory można znaleźć w rzeczywistości (np. Adriana, żona Pontana). Zagłębiając się

w lekturę książki Marii Łukaszewicz-Chantry, czytelnik z łatwością śle dzi wędrówki motywów i postaci zaczerpniętych przez włoskich i polskich humanistów z kultury antycznej. Poprzez zestawienie przykładów kobiecych bohaterek z literatury greckiej i rzymskiej z tymi z epoki odrodzenia bardzo jasno ukazana została intertekstualna gra, którą autorzy renesansu chętnie podejmowali ze starożytnymi twórcami. Omawiana praca wpisuje się w obszar badań imagologicznych, bowiem autorka nie ogranicza się jedynie do omówienia występujących w poezji postaci kobiecych, ale zwraca również uwagę na szerszy kontekst historyczny, kulturowy i obyczajowy, próbując odpowiedzieć na pytanie, jak postrzegana była pleć piękna w epoce renesansu. Mimo iż poeci cytowani są wyłącznie w języku oryginalnym, to, dzięki dokładnym omówieniom przytaczanych fragmentów, publikacja stanowi ciekawą pozycję zarówno dla czytelnika znającego łąinę, jak i dla szerszego kręgu odbiorców.

BIBLIOGRAFIA

- Bello, A. A., Pezzella, A. M. (2005). *Il femminile tra oriente e occidente: religioni, letteratura, storia, cultura*. Roma: Città nuova.
- Bogucka, M. (2005). *Gorsza pleć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Coppini, D. (2000). Ritratti al femminile nella poesia latina del Quattrocento. In P. Viti, G. Lazzi, *Immaginare l'autore. Il ritratto del letterato nella cultura umanistica (Convegno di studi, Firenze, 26–27 marzo 1998)*. Firenze: Polistampa.
- Dziechcińska, H. (2001). *Kobieta w życiu i literaturze XVI i XVII wieku*. Warszawa: IBL.
- Górecka, K. (2006). *Pobożne matrony i cnotliwe panny. Epitafia jako źródło wiedzy o kobiecie w epoce nowożytnej*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton.
- King, M.L. (2001). Kobieta. In E. Garin, *Człowiek renesansu* (p. 283–337, przeł. A. Osmólska-Mętrak). Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.
- Picco, G. (1996). *Or s'indora ed or verdeggia: il ritratto femminile dalla Liberata alla Conquistata*. Firenze: Le lettere.